

VÝCHOVA DĚTÍ KE SLAVENÍ LITURGIE

Martina Orlovská

Mnoho věřících rodičů se dříve nebo později setká s potížemi, jak uvést své děti do slavení liturgie, aby se neděle nestala dnem „bojů“ o přítomnost celé rodiny na mši svatě a aby se farní mše svatá nestala zdrojem nepříjemností mezi farníky, kteří sem přivedli své děti, a mezi těmi, kteří chtějí mši svatou slyšet a plně ji prožít. Ideálem naopak je, aby všichni mši svatou nejen „přežili“, ale její slavení se pro ně stalo vrcholem týdne a zdrojem pro život z víry. Článek navazuje na některé příspěvky minulého čísla této revue¹ a soustředí se na věkovou skupinu mladších dětí, a to zejména na slavení mše svaté s nimi. Druhá část článku je věnována liturgické výchově těchto dětí v rodinách a ve farnostech.

MGR. MARTINA
ORLOVSKÁ
je absolventkou CMTF
UP v Olomouci.

Direktorium pro mše s dětmi

Účast na slavení liturgie, která je vrcholem činnosti církve a zdrojem, z něhož čerpáme pravý život, je nedílnou součástí křesťanského života. Veškerá činnost církve má směřovat k tomuto cíli (SC 10). Starostí církve je dovést také děti k tomuto zdroji života. Poté, co byl v roce 1969 vydán *Všeobecný úvod k novému Římskému misálu*, který stanovil pravidla pro farní slavení mše svaté, začala Kongregace pro bohoslužbu zpracovávat *Direktorium pro mše s dětmi*.² „Cílem tohoto direktoria je, aby děti při slavení eucharistie s radostí mohly kráčet vstříc Kristu a spolu s ním stát před Otcem.“ (DMD 3–5)

Někteří odborníci zastávají názor, že není třeba hledat neustále nové a tvůrčí prostředky pro liturgii s dětmi. Direktorium poskytuje dostatečné a zároveň nejlepší liturgické vedení pro tato slavení. Při tom je třeba si uvědomit, že tento dokument není dokumentem inovace, ale formace. Jeho účelem není vytvořit nějaký nový dětský rituál, ale umožňovat dětem setkání s Bohem prostřednictvím slavení liturgie.³ Následující text vychází ze studia tohoto dokumentu.

Bohoslužby s dětmi

Při slavení liturgie s dětmi stejně jako s dospělými dochází k setkání společenství křesťanů s Bohem. Jsou různé způsoby, jak se děti účastní bohoslužby. Mohou se účastnit farního slavení mše svaté, speciální mše svaté s dětmi, bohoslužby slova zaměřené na určité téma, či slavnosti katechetického charakteru. Každá z těchto forem slavení má své opodstatnění.

Farní mše svatá

Děti se účastní slavení mše svaté s dospělými především o nedělích a ve svátky. Přestože ne všemu z toho, co se zde odehrává, rozumí, je jejich přítomnost na farní mši důležitá. Tím, že se jí účastní, se zároveň učí, jak ji slavit. Děti se nejlépe učí napodobováním. A při slavení mše svaté spolu s dospělými se jim nabízí dostatek vzorů k jejímu slavení. Setkávají se zde se svědectvím víry dospělých. Prostřednictvím své účasti na ní se stávají součástí slavicího společenství, např. skrze společný zpěv (či pobrukování malých dětí), modlitby, odpovědi nebo pozdravení pokoje. Působí na ně nejen tento vnější zážitek společenství, děti dokážou vycítit také autentičnost modlitby. K růstu své víry potřebují pravidelnou účast na společném slavení liturgie mše svaté.⁴ Pro nejmenší děti je důležité, aby se slavení účastnily spolu s rodiči, kteří zároveň podpoří žádané chování dětí.

Přestože děti zažívají společenství farnosti, mohou se zde cítit „navíc“, když si jich nebude všimnat celebrující kněz. Proto se doporučuje, aby se kněz během bohoslužby na děti obracel. Může to být na začátku při uvítání, několika větami během promluvy či na závěr mše svaté. V některých farnostech dává kněz dětem na konci mše svaté křížek na čelo, někdy dostanou obrázek či samolepku.

Direktorium dále nabízí možnost speciálního programu pro menší děti během bohoslužby slova. Ne málo farností u nás se touto výzvou nechalo inspirovat. Na začátku bohoslužby slova katecheta s dětmi odchází do nějaké blízké místnosti, kde se jim věnuje, např. se společně zabývají textem evangelia. Na začátku bohoslužby oběti se děti vracejí do kostela a připojují se ke slavicímu společenství, např. v průvodu při nesení obětních darů.

Slavení mše svaté a bohoslužby slova s dětmi

Pokřtěné děti potřebují zvláštní péči církve k tomu, aby mohly být uvedeny do plnosti křesťanského života, především pokud se jedná o slavení eucharistie. Proto *Direktorium pro mše s dětmi* doporučuje slavení bohoslužeb upravených podle potřeb dětí (DMD 1–2). To, že je slavení přizpůsobeno dětem, neznamená, že se jej mají účastnit pouze děti. Pro duchovní růst dítěte je obohacující, když se této mše svaté mohou účastnit se svou rodinou a s dalšími farníky. Slavení mší s dětmi se doporučuje především ve všední den. Děti při nich mají prostor k aktivnímu zapojení se. Tato vnější aktivita má vést k vnitřnímu prožívání mše svaté. Jinak může dojít k tomu, že zůstává neplodnou, nebo se dokonce stává škodlivou (DMD 22).

Způsobů, jak se děti mohou zapojit do slavení bohoslužby, je celá řada. V příloze na www.cestykatecheze.cz najdete některé konkrétní podněty. Příkladem bohoslužby slova s rodiči a dětmi jsou návrhy uvedené v metodice *Dnes budu tvým hostem* (vydalo Kartuziánské nakladatelství, 2007). Bohoslužby slova s dětmi lze také doporučit jako společnou přípravu ke slavení svátosti smíření.

Aby se děti naučily vědomě a účinně slavit liturgii, může je kněz krátkými výzvami či vysvětleními uvádět do liturgického dění, např. před úkonem kajícího, před čteními, na začátku preface, při pozdravení pokoje nebo před svatým přijímáním. Při promluvě může s dětmi vést dialog nebo je zapojit do nějaké aktivity, která zdůrazní hlavní myšlenku promluvy. Je vhodné, když také na závěr mše svaté několika slovy shrne to, co při ní spolu prožívali, nebo přidá myšlenku z promluvy na cestu domů. Gesta kněze při slavení bohoslužby mají být důstojná, zřetelná a prostá, to samé platí pro přednášení modliteb. Direktorium vybízí: „Pro kněze, který mše s dětmi slaví, necht' je záležitostí srdce, aby mešní oběti dodal slavnostní, bratrský i meditativní charakter.“ (DMD 23)

Liturgie s dětmi by měla být dobře připravená. K tomu patří:

- nácvik písní a odpovědí při mši svaté;
- předcházení tomu, co děti při slavení bohoslužby rozptyluje (pokud je to možné);
- vysvětlení základních postojů a gest pomocí vhodných příkladů, například: stání při naslouchání evangelium z úcty k Božimu slovu, klečení při proměňování z úcty k velikonočnímu tajemství, které je na oltáři zpřítomňováno, aj.;
- úprava bohoslužebného prostoru a pozvání dětí na vhodná místa tak, aby vynikl řád slavení liturgie a střed dění – zpřítomňování velikonočního tajemství;
- podpora dospělých, kteří se účastní společného slavení s dětmi, aby oni sami rozuměli liturgickému dění a aktivně se jej účastnili, neboť oni jsou jim hlavními svědky svého vztahu k Bohu a jeho vyjádření v liturgii;
- příprava lektorů z řad dětí k důstojnému a srozumitelnému přednesu textů Písma svatého či modlitby věřících (přímluv);
- výchova ministrantů a členů sboru (scholy) k porozumění mši svaté a smyslu jejich služby v jejím slavení.⁵

Slavnosti katechetického charakteru

Direktorium jako součást liturgické výchovy navrhuje uspořádání různých slavností katechetického charakteru, které by přímým slavením přiblížilo dětem jednotlivé liturgické úkony jako přivítání, ticho, společný chvalozpěv. Významné místo by při těchto slavnostech mělo zastávat především Boží slovo. (DMD 13)

Liturgická výchova dětí

Přestože liturgie a o sobě působí na člověka, který se jí účastní, je nezbytné, aby se děti prostřednictvím vhodné výchovy naučily čerpat z jejích zdrojů. Takováto liturgická výchova probíhá v rodině, ale také při krátkých mystagogických katechezích.

Liturgická výchova v rodině

Náboženská výchova dítěte začíná krátce po jeho narození. Hlavní zodpovědnost za ni nesou rodiče, kteří na sebe tento úkol vzali při křtu dítěte. V následujících odstavcích se podíváme na některé z „přípravných kroků“ pro uvádění dětí do slavení liturgie. Na prvním místě se jedná o celkovou formaci osobnosti, dále uvedení do modlitby, naslouchání Božimu slovu, vedení k setkávání a schopnosti žít ve společenství.

Formace osobnosti: Základ náboženské, a tedy i liturgické výchovy je dán obecnou lidskou výchovou dítěte. Bez tohoto základu není liturgická výchova možná a mohla by dokonce uškodit. (DMD 8)

Děti si svůj vztah k bytí a životu, k jejich příčině, tedy Bohu, vytvářejí na základě své zkušenosti z rodiny. Doma by měly děti zakusit chování a postoje, které máme vůči Bohu: důvěru, odevzdání, vděčnost, lásku, spojení, uznání, rozmluvu, obdiv, poslušnost, spolužití, společenství, pocit, že je člověk potvrzován a uznáván, jistotu, bezpečí, svobodu, otevřenost, radost, pokoj.⁶ Významnou roli při výchově zastává otec. Na základě zkušenosti s ním si dítě vytváří představu i o Bohu jako Otci. Jako základ k liturgické výchově by děti měly zakoušet hodnoty, jako jsou společná činnost, pozdravení, schopnost naslouchat, prosit o odpuštění a odpouštět, projevy vděčnosti, zkušenost symbolických úkonů, společné přátelské hostiny nebo slavnostního společenství. (DMD 9)

Modlitba: Výchova k modlitbě se v rodině děje téměř od narození dítěte. Nejprve dítě vnímá a pozoruje rodiče při jejich modlitbě. Postupně začíná vlastní život modlitby dítěte. Mezi první jednoduché modlitby může patřit například zvolání: „Velký Bože, děkuji Ti, že máš svou Moniku rád.“ Maminka tuto krátkou větu

může říkat každý večer u postýlky malé Moniky. Ta cítí, že se modlí za ni. Postupně začne opakovat: „Moniku rád“. Získává zkušenost s někým „Tajemným“, který ji má rád, a ona se na něj může obracet. Pomalu vzniká zkušenost společenství s Bohem.⁷ Od 3.–4. roku mohou rodiče dítěti vyprávět o dobrém Pánu Bohu a vycházet při tom z různých zážitků a příhod během dne. Na toto „povídání“ navazuje spontánní modlitba, kdy se dítě učí Boha chválit za vše stvořené, děkovat mu nebo jej o něco prosit. Rodiče vedou dítě každý den k tomu, aby Bohu za vše děkovalo, vyprávělo mu, mluvilo s ním (což je pro děti tohoto věku něčím zcela přirozeným), zkrátka s Bohem žilo. Při výchově k modlitbě má být na prvním místě kladen důraz na to, že modlitba je setkáním a rozhovorem s Bohem.⁸ Zároveň pro modlitbu stejně jako pro duchovní život platí důležitost řádu. Dítě má být vedeno k ranní a večerní modlitbě, jimiž člověk začíná a končí svůj den.

Boží slovo: Výchova k naslouchání Božimu slovu je úzce spjata s výchovou k naslouchání (rodiče naslouchají dítěti, co jim říká; dítě se učí naslouchat, když někdo mluví) a s výchovou k poslouchání příběhů. Může se jednat o večerní předčítání z knihy, která ani nemusí mít náboženský charakter. Společná četba Písma svatého v rodině by však neměla chybět. O tom, proč a jak číst biblické texty s dětmi, pojednává např. článek doc. Chalupy Četba Bible s dětmi.⁹

Vyprávění biblických příběhů:

Dříve než začneme s vyprávěním příběhu, je třeba si ujasnit cíl vyprávění. Tímto cílem není povrchní seznámení se s dějem, ale naslouchání Božimu slovu a porozumění jeho poselství. Proto je k vyprávění třeba přípravy. Při ní je možné postupovat např. tímto způsobem:

1. Rodič nejprve vybere vhodný úryvek z Písma (nejlépe z evangelia), kterému může dítě porozumět na základě svých zážitků a zkušeností.
2. Rodič se nejprve s textem a jeho výkladem seznámí způsobem, který je mu blízký, a přemýšlí o něm.¹⁰
3. Každý text má poselství zamýšlené autorem a toto poselství mívá více tzv. vrstev. Je třeba vybrat výpověď textu, která bude srozumitelná dítěti, a té se při interpretaci biblického textu dítěti přidržovat.
4. Dále je třeba zvolit způsob, jakým text dítěti předložit, aby vzbudil jeho zájem a vytvořil prostor k uvažování dítěte o obsahu textu.¹¹
5. Při vlastní četbě nebo přečtení příběhu je třeba vytvořit vhodnou atmosféru, aby se dítě do obsahu textu vžilo, zabývalo se jím a v ideálním případě reagovalo otázkami a svými postřehy. Rodič mu citlivým způsobem pomáhá propojit obsah textu se zkušeností dítěte a objevit osobní výpověď textu pro dítě (například poznání, že Pán Ježíš se setkával s různými lidmi a u každého poznal, co potřebuje, a pomohl mu. Dítě žasne nad schopnostmi Pána Ježíše).
6. V ideálním případě setkání s Božím slovem vyústí ve spontánní modlitbu dítěte, kterou rodič podpoří svým příkladem.

Setkávání, společenství, slavení: K tomu, aby se děti naučily slavit liturgii a slavit ji jako součást společenství, je třeba nejprve se naučit slavit, a to především ve společenství rodiny. Pro děti je důležitá zkušenost se slavením svátků. Zakoušejí při tom lásku a péči svých blízkých. Slavení je pro ně zdrojem radosti a také naděje do budoucna, že je možné uspořádat svůj život kolem krásných chvil. Vedle osobních svátků členů rodiny nebo rodinných událostí je třeba znovu se naučit slavit i křesťanské svátky v rodině. Podstatou slavení přitom není jen jídlo a pití nebo drahé dárky, ale chvíle strávené společně v atmosféře radosti a lásky. Dárky představují projev této lásky. Slavností se

mohou stávat také různá setkání s členy širší rodiny nebo jinými spřátelenými rodinami.¹²

Pro křesťany každá neděle představuje slavnost. V tento den slavíme zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Děti potřebují zažít slavnostnost tohoto dne, kdy v jeho středu stojí společné slavení mše svaté. Radostná slavnostní atmosféra, sváteční oblečení, společná cesta do kostela, společný oběd a odpoledne věnované výletům, koníčkům, setkání s přáteli aj. by měly podtrhnout jedinečnost neděle mezi všedními dny v týdnu a vytvořit z ní den, na nějž se rodina celý týden těší.

Liturgická výchova v rámci farnosti

Svou zodpovědnost za náboženskou výchovu dětí nese také farnost. Stejně jako je pro náboženskou výchovu dětí nezbytné zažít společenství rodiny, je nezbytné, aby děti cítily přijetí ze strany farnosti, nejlépe skrze osobu kněze či jeho pomocníků (pastorační asistent, katecheta, animátor). Pod jejich vedením se děti mohou pravidelně setkávat na faře či v jiném vhodném prostoru a získávat tak první zkušenosti s církví. Pro děti předškolního věku a 1. stupně ZŠ je důležité především to, aby se zde cítily dobře.

Děti předškolního věku se na faře mohou setkávat v tzv. klubu maminek s dětmi. Program nemusí být náročný: písnička, aktivita, příběh, společná hra dětí. Během toho, co si děti hrají, dochází k osobnímu kontaktu mezi jejich maminkami a může probíhat „vzdělávání“ maminek, např. o náboženské výchově dětí v rodině, nebo jejich katecheze. Děti mladšího školního věku se na faře setkávají bez rodičů v rámci dětského společenství, v němž probíhá jejich náboženská formace. Tato formace má charakter první evangelizace (vede děti k radostnému přijetí křesťanského poselství). Děti se mohou na faře scházet také přede mší svatou přízpůsobenou pro ně, aby se společně připravily na její slavení, např. při nácviu písní a ordinária (který může mít mystagogický charakter – uvádí do slavení liturgie, viz minulé číslo *Cesty katecheze*) nebo si pomocí aktivit přibližují evangelium, které při mši uslyší.

Zvláštní péči ohledně liturgického vzdělávání a mystagogických katechezí vyžadují ministranti a členové dětské scholy, kteří svou službou přispívají k důstojnému slavení liturgie a zároveň se stávají vzorem slavení pro své spolužáky a kamarády. Nemusí se přitom jednat o dlouhé a složité programy. Stačí se pravidelně několik minut věnovat připravenému tématu při schůzce.

Liturgická výchova v rámci vyučování náboženství má charakter první evangelizace. Jedná se o seznámení s liturgickým prostorem a jeho symbolikou a o zprostředkování souvislosti mezi známými klíčovými biblickými příběhy, symbolickým děním a modlitbami při slavení mše svaté a některých svátostí. Přitom je třeba brát ohled na zkušenost dětí. Součástí výuky by měla být návštěva kostela a účast na některé z forem slavení, návštěva fary a pozvání k dalšímu setkání na faře nebo do farního společenství.

Podpora způsobilosti rodičů k liturgické výchově dětí

Náboženská, tedy i liturgická výchova malých dětí, která má probíhat především v rodině, není dnes v mnohých rodinách samozřejmostí. Někteří rodiče si tento svůj úkol neuvědomují, jiní

by jej chtěli plnit, ale nevědí jak. V obou případech potřebují rodiče podporu a povzbuzení. Ty mohou přijít od kněze, katechety, pastoračních asistentů, rodinných center aj. Podstatné je budít v rodičích zájem o výchovu, ale také poskytnout podporu prostřednictvím adekvátního vzdělávání (o výchově dětí, o modlitbě, o četbě Písma, o slavení liturgie...). Nemusí se přitom jednat o nějaké rozsáhlé kurzy rodinné výchovy, toto „vzdělávání“ může probíhat ve společenství manželů či při různých setkáních rodičů prostřednictvím osobních rozhovorů, probíráním jednotlivých témat a diskusí nad nejasnostmi či možnými problémy. Takovéto setkávání může kněz (či katecheta) rodičům nabídnout při křtu dítěte, při zápisu do náboženství nebo v souvislosti s přípravou na první svaté přijímání. Pravidelné setkávání se postupem času může stát společenstvím, v němž rodiče sami duchovně rostou, modlí se za své děti, diskutují o různých situacích, s nimiž se při výchově setkávají, a předávají si zkušenosti.

Doporučené texty:

Direktorium pro mše s dětmi (ke stažení na www.upol.cz/fileadmin/user_upload/CMTF/Katedra_krestanske_vychovy/direktorium.pdf)

Pastorační směrnice pro bohoslužby s dětmi (ke stažení na <http://adks.apha.cz/res/data/0080/009219.pdf>)

Poznámky:

- Číslo 3 této revue bylo věnováno tématu mystagogie. Jednotlivé příspěvky pojednávaly též o vývoji chápání činné účasti věřících na mši svaté a výchově k ní.
- Srov. KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU. *Direktorium pro mše s dětmi. Directorium de Missis cum pueris* z 1. 11. 1973. Olomouc : MCM, 1992. (dále DMD)
- Srov. GALLET, J. Documents of Formation: The Directory for Masses with Children and the Lectionary for Masses with Children – Another Look. *Liturgical Ministry* 2000, 9, s. 141–147. (Jeremy Gallet je ředitelem ústavu pro bohoslužby arcidiecéze Portland ve státě Oregon v USA.)
- Srov. YOUNG, T. L. Children, Liturgies and Catechesis. *Liturgical ministry* 1998, 7, s. 89–95.
- Tamtéž, s. 90.
- Srov. TILMANN, K. *Náboženská výchova dříve a nyní*, s. 10. (samizdat)
- GEIGER, H. – DONAT, H. *Křesťanská výchova rodině*, Olomouc : MCM, 2000, s. 77.
- TILMANN, K. *Výchova dítěte*, s. 56–58. (samizdat)
- Srov. CHALUPA, P. Četba Bible s dětmi. *Cesty katecheze* 2009, 2, s. 13–14.
- K výkladu biblických textů doporučujeme: stránky www.biblickedilo.cz v rubrice Bible v liturgii; www.pastorace.cz – výklady nedělních biblických textů od bibliisty A. Scarana; řada výkladů evangelíí od Silvana Faustiho, kterou vydávají Paulínky.
- Otázku, jak dítě medituje o skutečnostech víry, rozvádí Klemens Tilmann v knížce *Dobrý začátek*, která vyšla v roce 1968 pro potřeby bohoslovecké fakulty v Praze – Litoměřicích a v Olomouci jako samizdat. Přepis kapitoly „Výchova dítěte k meditaci“ je k nahlédnutí na www.cestykatecheze.cz jako příloha k tomuto článku v sekci „Ke stažení“.
- Srov. FERRERO, B. *Šťastní rodiče*. Praha : Portál, 2004, s. 121, 127–129.

Summary: The Education of the Children for the Celebration of the Liturgy

The church looks for the children to bring them toward the celebration of the liturgy as the top and the source of christian life. The authoress comes out from the Directory for Masses with children (1973). She occupies with the theme how to celebrate the Holy Mass with the children in the parish or with the parents of children and how to use the other forms of celebration. The main theme of the second part of this article is the christian education of children in their families. Here is realized all formation of the personality, the introducing in the praying, hearing of the God Word and feeding into the christian community in the parish.